

ОТДѢЛЪ III.

I. ΜΕΛΕΙΑ ΣΤΑΤΥΙ И ΖΑΜѢΤΚИ.

Δεύτεροι ᾠδαὶ ἄσματικῶν κανόνων.

Ἐτει 1900-ῳ ἔγραψα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» ταῦτα· «Πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς ἐντύποις μηναίοις ἄσματικῶν κανόνων εἶχον ἐξ ἀρχῆς συνταχθῆ μετὰ δευτέρας ᾠδῆς, ἥτις διὰ λόγους εἰσέτι μὴ γνωστοὺς ἀκριβῶς εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀποβάλληται εἰς χρόνους σφόδρα μεταγενεστέρους τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἡ ἐκ λογοτεχνικῆς ἐπόψεως παράλογος αὕτη ἀποβολὴ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταστραφῶσιν ἀναρίθμητοι ὕμνοι διαφόρων ἱερῶν ὕμνογράφων τοῦ ὀγδόου καὶ ἐνάτου ἴσως δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος· καὶ τοσοῦτον εἶναι σπάνια σήμερον ἐν τοῖς κώδιξιν αἱ δευτεροὶ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων ᾠδαί, ὥστε μιᾶς ἐκάστης αὐτῶν ἢ ἀνεύρεσις εἶναι λογοτεχνικῶς ἀξία μεγάλης τιμῆς. Τοιαύτης ᾠδῆς ἢ ἀνεύρεσις, ᾠδῆς ἀνηκούσης δηλαδὴ εἰς ἓνα τινὰ τῶν ἐντύπων κανόνων, συμπληροῖ τοῦτον οὕτως, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ θεωρῆται τελειότατος. Ἡμεῖς ἄλλοτε περὶ τῆς 2-ας ἐν τοῖς πανηγυρικοῖς κανόσι πραγματευθέντες ᾠδῆς ἠδυνήθημεν τούτων τινὰς νὰ συμπληρώσωμεν, εὐρόντες τὰς δευτέρας αὐτῶν ᾠδὰς ἐν τισὶ παλαιοτάτοις τῶν μηναιῶν ἀντιγράφοις¹⁾· ἐπτὰ δὲ παρελθόντων ἔκτοτε ἐτῶν εὐρομεν μόνην τὴν 2-αν ᾠδὴν τοῦ κανόνος τῆς 22-ας Ἀπριλίου, ὅστις ἐξυμνεῖ τὸν ὄσιον Θεόδωρον τὸν Συκεώτην²⁾. Κατόπιν ὡς προσθήκην εἰς ταῦτα ἔγραψα τὰ ἐξῆς³⁾· «Ἄλλ' ἔτος εἰσέτι δὲν παρῆλθεν ---, καὶ ἰδοὺ κατ' ἀγαθὴν τύχην ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 1901-ου ἔτους ἠξιώθημεν ἐντὸς ἐνός καὶ μόνου ἀντιγράφου νὰ εὐρωμεν τρεῖς ὁμοῦ δευτέρας ᾠδὰς, ὧν δύο συμπληροῦσιν εὐτυχῶς ἰσαριθμους κανόνας ἀτελεῖς ἐν τῷ μηναιῷ τοῦ Δεκεμβρίου ὑπάρχοντας. Λαμβάνοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψει τὰς ἤδη εὐρεθείσας ὀκτῶ δευτέρας ᾠδὰς κανόνων, οἵτινες ἔτι καὶ νῦν εἶναι ἐν χρήσει, παρατηροῦμεν ὅτι εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐν τοῖς Μηναίοις κεκολοβωμένων κανόνων μένει νὰ ζητήσωμεν τεσσαρά-

1) Ὅρα τὸ ἡμέτερον «Σχεδιάσμα περὶ τῶν λειτουργικῶν Μηναιῶν». Ἐν Πετροπόλει 1894, σ. 8, 12 καὶ 26—48. Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 1, σ. 348, 352 καὶ 368—388.

2) Ἐκκλησ. Ἀλήθεια, ἔτ. Κ', 1900, σ. 388—390.

3) Αὐτόθι, ἔτ. ΚΑ', 1901, σ. 37—39.

κοντα καὶ ἐξ ἑτι δευτέρας ψδᾶς. Ἡμεῖς ἔχομεν δι' ἐλπίδος, ὅτι καὶ αὐταὶ θὰ εὐρεθῶσι, διότι ἂν ἐξ ἀπλῆς περιεργίας καὶ οὐχὶ ἐξ εἰδικῆς ἐρεύνης συνέβη νὰ ἐπανευρωμέν τινας, βεβαίως ἐν καιρῷ συστηματικῆς ζητήσεως καὶ πᾶσαι θὰ φανερωθῶσιν αἱ λοιπαί».

Μετὰ τοῦτο περιῆλθεν εἰς γινῶσίν μου, ὅτι ἀνευρέθη καὶ τύποις ἐξεδόθη καταλλήλως ἡ 2-α ψδὴ τοῦ τῆς 30-ῆς Μαρτίου κανόνος, τοῦ εἰς Ἰωάννην τὸν τῆς Κλίμακος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Κλίμαξ πέφνης τῶν ἀρετῶν, παμμάκαρ»¹⁾. Πρὶν δὲ ἡ λήξῃ τὸ 1901-ον ἔτος εὗρον τέσσαρας ἑτι δευτέρας ψδᾶς ἀνηκούσας εἰς ἰσαριθμούς κεκολοβωμένους κανόνους τοῦ Φεβρουαρίου²⁾, καὶ οὕτως ἔμελλε νὰ συμπληρωθῶσιν εἰσέτι τεσσαράκοντα καὶ εἰς κανόνες.

Εὕρημα ὅμως ἀνέλιπτον γενόμενον ἐν τῷ παρελθόντι 1905-ῳ ἑνιαυτῷ ὑπὸ τοῦ λογιωτάτου μοναχοῦ καὶ φύλακος τῆς πλουσίας εἰς ἑλληνικὰ χειρογράφα βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος κυρίου Ματθαίου καταβιβάζει νῦν τὸν εἰρημένον ἀριθμὸν εἰς τριάκοντα καὶ ὀκτώ εὔρε δηλαδὴ οὗτος ἐν ἐξαμήνῳ χειρογράφῳ τοῦ 1344-ου ἔτους τέσσαρας δευτέρας ψδᾶς κανόνων ἤδη γνωστῶν μὲν ἀλλὰ καὶ τούτων κεκολοβωμένων ἐν τῷ μηνίῳ τοῦ Σεπτεμβρίου³⁾· ἄς παραλαμβάνων ἐκ φιλόφρονος πρὸς με τοῦ πατρὸς Ματθαίου γράμματος δημοσιεύω νῦν τὸ πρῶτον ἐνταῦθα, ὁμολογῶν ἅμα δικαίως τῷ εὐτυχεῖ εὐρέτῃ χάριτας θεοῦ ὅτι πλείστας.

Ἐν τῷ 7-ῳ φύλλῳ τοῦ ῥηθέντος κώδικος (ἀριθ. 704 βιβλιοθ. ἀγ. Παντελεήμονος) εὐρίσκεται ἡ 2-α ψδὴ τοῦ ψαλλομένου τῇ 5-ῃ Σεπτεμβρίου κανόνος εἰς τὸν προφήτην Ζαχαρίαν, οὗ ποιητῆς Θεοφάνης ὁ Γραπτός, ἡ δὲ ἀκροστιχίς· «Τοῦ Π[ΡΟΔΡ]όμοιο τοκῆα κροτῶ σοφὸν ἀρχιερεῆα». Τὸ κείμενον τῆς ψδῆς ταύτης, δι' ἧς ἤδη συμπληροῦται ἡ τεχνικὴ τοῦ κανόνος μορφή, ἔχει οὕτως:

ᾠδὴ β'.

«Πρόσεχε*, οὐρανὲ καὶ λαλήσω».

Ῥήμασι* Γαβριὴλ ἀπιστήσας
τοῦ ἀρχαγγέλου, σοφέ,
σιωπὴν κατεκρίθης,
προφήτα θεομακάριστε.

Ὁλβιος* ἀναπέφνης ὄντως
τὸν βαπτιστὴν τοῦ Χριστοῦ
Ἰωάννην γεννήσας,
θεόφρον ἀξιοθαύμαστε.

1) Μηνιαῖα τοῦ ἔθλου ἑνιαυτοῦ. Τόμος Δ' περιέχων τὴν ἀνήκουσαν ἀκολουθίαν τῶν Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου μηνῶν. Ἐκδοσις πρώτη ἐν πλείστοις μέρεσι ἀκριβῶς διορθωθείσα κατὰ παλαιότατα χειρογράφα, καὶ αὐξηθεῖσα τῇ τοῦ Τυπικοῦ προσθήκῃ. Ἐν Ῥώμῃ 1898 σ. 215.

2) Ὅρα τὸ ἡμέτερον ἐν Ἐκκλ. Ἀληθεῖα (ΚΑ', 1901, σ. 425 — 427 καὶ 468 — 470) ἄρθρον: «Καὶ ἄλιν περι τῆς δευτέρας ψδῆς τῶν ἁσματικῶν κανόνων».

3) Τὸ ῥηθὲν χειρογράφον περιέγραψεν ὁ καθηγητῆς Λάμπρος ἀνεπαρκῶς περιέχει δὲ τὰς ἀκολουθίας ἐξ μηνῶν ἀπὸ Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους Φεβρουαρίου. Πρβλ. Σ. Λάμπρου Κατάλ. τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων. Ἐν Κανταβριγίᾳ, 1895—1900, τ. 2, σ. 418, ἀριθ. 6211.

Δύναμιν * ἐκ Θεοῦ δεδεγμένη
τὸν ὑπὲρ πάντας βροτοῦς
Ἑλισάβετ ἡ στείρα
ἀρρήτως ἐκυοφόρησεν.
Θεοτοκίον.

Ῥήγνυσι * τοὺς τῆς φύσεως νόμους
τῷ ἀσπασμῷ σου, ἀγνή,
ὁ Ἰωάννης σκιρτήσας,
παρθένε θεομακάριστε.

Ἐν τῷ 65-ῳ φύλλῳ εὐρίσκεται ὁ κανὼν Ἰωσήφ εἰς τὸν ἀπόστολον Κοδράτον, οὐ ἡ ἀκροστιχίς· «Σοί, Κ[ΟΔΡΑ]τε μέγιστε τοὺς ὕμνους πλέκω», ἔχων καὶ τὴν ἐξῆς δευτέραν ᾠδὴν:

Ῥδὴ β'.

»Θεὸς ἀληθινὰ * τὰ ἔργα αὐτοῦ,
»καὶ πᾶσαι * αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις».

Ὁ λόγος σου, σοφέ,
τῆς ἀλογίας * ἐρρύσατο
τὰ πλανώμενα ἔθνη.

Διέπρεψας καλῶς
ὡς στρατιώτης *, μακάριε,
ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ.

Ῥημάτων σου, σοφέ,
ἡ θεία χάρις * τὴν ἄσοφον
ἀπεμύρανε πλάνην.

Θεοτοκίον.

Ἀγνείας καθαρὸν,
ἀγνή, χωρίον * ἐχώρησας,
τὸν ἀχώρητον Λόγον.

Ἐν τῷ 74-ῳ φύλλῳ ὁ τῆς 25-ης Σεπτεμβρίου κανὼν Ἰωσήφ εἰς τὴν ὁσίαν Εὐφροσύνην, οὐ ἡ ἀκροστιχίς· («Ἦμνο[ΙΣ ΣΕ] ¹) μέλπω προφρόνως, Εὐφροσύνη», ἔχων καὶ οὗτος τὴν ἐξῆς δευτέραν ᾠδὴν:

Ῥδὴ β'.

«Ἴδετε, ἴδετε * ὅτι ἐγώ».

Ἴδετε, ἴδετε,
ὅτι ἐγώ εἰμι Θεός,
φωστῆρα
ὁ ἐν ὕψει ἐγκρατείας τὴν ὁσίαν
ἀναδείξας μυστικῶς,
ἀρετῶν δαδουχίᾳ
πᾶσαν τὴν κτίσιν καταφωτίζουσαν.

1) Τὰ ἔντυπα Μηναιᾶ ἐσφαλμένως «Πόθον σοι».

Στόματος ὡς ἦντλησας
 θείου τὸν θεῖον φωτισμόν,
 στολὴν τε
 γυναικείαν σὺν ἀνδρείᾳ τῇ φρονήσει
 διαμείψασα ἀνδρῶν ¹⁾

Σάρκα ἐνέκρωσας ²⁾
 θεῖαν ποθήσασα ζωὴν
 ἀγῶνας
 ἀνδρικούς, μετὰ ἀνδρῶν συνψικισμένη,
 ἐπεδείξω ἐμμελῶς,
 χαλινοῦσα τὰ πάθη
 δι' ἐγκρατείας, θεομακάριστε.
 Θεοτοκίον.

* Ἐλυσας, ἀχραντε,
 τῶν προπατόρων τὴν ἀράν,
 τεκοῦσα
 εὐλογίαν καὶ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν,
 Ἰησοῦν τὸν λυτρωτὴν,
 παναγία παρθένε
 ὃν ἐκδυσώπει σῶσαι τοὺς δούλους σου.

Ἐν τῷ 81-ῳ φύλλῳ ὁ κανὼν τῆς 30-ῆς Σεπτεμβρίου εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Γρηγόριον τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, οὗ ποιητὴς Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος, ἡ δὲ ἀκροστιχίς: «Τὸν γ[ΡΗΓΟ]ρον μέλπω σε, μάρτυς, ποιμένα». Ἡ δευτέρα τοῦ κανόνος τοῦτου ᾠδὴ ἔχει οὕτως:

ᾠδὴ β'.

(Δῶμεν μεγαλωσύνην ³⁾).

* Ρανίσι τῶν αἱμάτων
 ἀσεβείας πῦρ ἀλλότριον
 ἀπετεφρώθη
 πιστῶν δέ, μάκαρ,
 κεχερσωμένων κατήρδευται ψυχῇ.

* Ἡττήθη ὁ Βελίαρ
 προβαλὼν σοι (συμ)πεπάτηται ⁴⁾

1) Φανερῶς λείπουνσι τῷ τροπαρίῳ τούτῳ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι.

2) Σημείωσαι ὅτι ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἀριθμοῦνται ἕξ καὶ οὐχὶ (ὡς ἐν τοῖς προτέροις τροπαρίῳ) ἑπτὰ συλλαβαί· τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐν τῷ παραλλήλῳ στίχῳ τοῦ κατόπι θεοτοκίου.

3) Τὸ κείμενον τοῦ εἰρμοῦ τοῦτου δὲν εὐρίσκεται ἐν τῷ προχείρῳ μοι Εἰρμολογίῳ τῆς ἐνετικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1888. Πρβλ. ὅμως Δευτερ. λβ', β. .

4) Συμπλήρωσις ἡμετέρα, μουσικῶς μὴ ἀναγκαία· ὁ κῶδιξ ἔχει ἀπλῶς τὸ πεπάτηται, ἂν καὶ οἱ παράλληλοι στίχοι τῶν ἄλλων τροπαρίων ἀριθμοῦσι μίαν περιπλέον συλλαβὴν.

ποσί σου, μάρτυς,
 ώραιοτάτοις,
 στεφανηφόρε Γρηγόριε σοφέ.
 Γονίμους άπειργάσω
 τὰς άκάρπους φρένας, όσιε,
 τῷ θείῳ σπόρῳ .
 τῆς εὐσεβείας
 καρποφορούσας σωτήριον ζῶήν.
 Θεοτοκίον.

Ήπίσω σου γυναικες
 τῷ δεσπότη προσηνέχθησαν
 άνδρειωθεισαι,
 παρθενομητορ,
 και καθελουσαι τον δολιον εχθρον.

Τῶν οὕτω συμπληρουμένων κανόνων οἱ τρεῖς (5, 22 και 30 Σεπτεμβρίου) σῴζονται και ἐν παλαιᾷ σλαβικῇ μεταφράσει, γνωστῇ ἐξ ἀντιγράφου τῶν ἐτῶν 1095—1097, ἣτις εἶναι ἐστερημένη τῶν δευτέρων ᾠδῶν¹⁾. τὸ δὲ συμπέρασμα ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος κατεστρέφοντο οἱ κανόνες, ἀποβαλλομένων ἀπὸ τῶν ἀντιγράφων τῶν δευτέρων αὐτῶν ᾠδῶν.

Ἐν Πετρούπολει, 3 Φεβρουαρίου 1906.

Ἄ. Π.-Κεραμεύς.

Μέθοδος τῶν ὀκτῶ ἤχων.

Ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ κατέγραψα ὅσα μέχρι τοῦ ἔτους 1899 ἐγίνωσκον ἐγχειρίδια πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς²⁾. Τούτων ἰκανὰ ἐξεδόθησαν ὕστερον, ἐπειδὴ δὲ και ἕτερα μέχρι σήμερον ἀνεῦρον ἐν χειρογράφοις, μὴ ἀναφερόμενα ἐν τῇ ῥηθείῃ διατριβῇ, σκοπὸν ἔχω, τοῦ καιροῦ ἐπιτρέποντος, νὰ δημοσιεύσω ὑπὸ μορφῇ συμπληρώματος νέαν τῶν τέως ἀγνώστων μοι τούτων ἐγχειριδίων ἀναγραφὴν. Ἐνὸς ὅμως αὐτῶν προδημοσιεύω σήμερον τὸ κείμενον παρουσιάζον ὡς ἔχει ἀρκοῦν ἐνδιαφέρον ἐξ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς.

Τοῦτο εὐρίσκεται ἐντὸς χειρογράφου Παπαδικῆς τοῦ ἔτους 1752, ἀνηκούσης τῇ ἐν Πετρούπολει Δημοσίᾳ Αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ (ἀριθ. 139), εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τέσσαρας διαφόρους μεθόδους Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ, Ξένου Κορώνῃ και Θεοδούλου τινός· σκοπὸν δὲ ἔχει νὰ διδάξῃ ἐμπράκτως τοὺς ποικίλους τρόπους τῶν ὀκτῶ τῆς μουσικῆς ἤχων, ἥτοι ὑπὸ τίτλον «Πεντηκοστάρια κατ' ἤχων» ἔχομεν ὀκτῶ ἀλλεπάλληλα τροπάρια εἰς δεκαπεντασυλλάβους πολιτικούς στίχους συνοδευομένους με σημεία μουσικά. Ἐν ἐνὶ δὲ ἐκάστῳ τροπαρίῳ

1) *Ора И. В. Ягичъ, Служебныя мивни за септябрь, октябрь и ноябрь, въ церковнославянскомъ переводѣ по русскимъ рукописямъ 1095—1097 г. Ἐν Πετρούπολει, 1886, σ. 045, 0169, 0228.

2) Byzant. Zeitschrift, VIII, σ. 111—121.